

נאמי נפקא מינה?

הרב נ. לאם

אנחנו התכוונו לדוֹ-שיח בין יהודים מאמריקה ומישראל (ולא כמו שאמר ידידיה כהן בפליטת-פה, שזהו דוֹ-שיח בין יהודים ואמריקאים!), ובסופו של דבר, התגלגל הדוֹ-שיח לתלת-שיח בתוך המשלחת האמריקאית עצמה!..

אנצל את ההודמנות הזו, להציע כמה דברי בקורת, או דברי הסתייגות, מדברי ידידי הרב שוברט ספירו. אני מרגיש את עצמי כאילו הושיבוני כאן על ספסל הנאשמים. הרב ספירו מצא בי חטא: אני, „אגנוסטיקון במשיחיות“ ואילו לי יש כמה וכמה ספקות במשנתם של אלה שמתיימרים לדעת בדיוק מה האלוקים עושה, ובאיזו תחנה הוא נמצא בדרך לגאולה. הרב ספירו ואני כבר התווכחנו על זה, ואם ירצה ה' עוד נמשיך.

תמה אני על הרב ספירו ועל כל-כך הרבה אנשים שיש להם חוש ביקורת מפותח, דק וחרף, שבנידון דין הם מקבלים בתמימות מושגים — מבלי לבדוק אותם עד כדי שידם מגעת.

הרב ספירו כל-כך התאמץ להוכיח שעלינו לקבל על עצמנו את כל הסכנות הכרוכות באמונה שאנחנו נמצאים בתוך התהליך המשיחי; אולם אני לא יודע, מכל מה שנאמר כאן הלילה — ואני לא רוצה להיכנס לתוך עבי הקורה של כל הבעיה הזו — מה ההבדל למעשה, אם הגאולה כבר התחילה או לא, אם המשיח כבר בדרך ביאתו, או עדיין לא התחיל לבוא.

מתוך הרצאת דבריו של הרב ספירו, ניכר שהוא מתלבט בבעיה חשובה זו. ואני שואל:

לא יתנו לי ללכת, בלי להעניק לי שנת שבתון בחצי משכורת... גם לשני יתנו שנת שבתון בחצי משכורת... וכעבור שנה נראה מה יהיה... לבסוף, אם רוצים עליה מאמריקה, מוכרחים ליצור את התנאים הדרושים — ולא דווקא מבחינה כספית.

— תלויה בנוֹ-עצמנו. יכולים לראות בשואה ובתקומת המדינה כעין מיקרוקוסמוס של התהליך ההיסטורי של כלל ישראל. בשואה — הסתר פנים, ובתקומה — גילוי שכינה במידת-מה; אבל אם כך — אנחנו צריכים לקחת ברצינות מוחלטת את עניינה של תשובה — הן לקב"ה — והן לארץ ישראל. אתם יכולים לשאול אותנו — כמו שידידיה שאל — אם כן, למה אתם נמצאים באמריקה ואינכם נמצאים פה.

לפי דעתי, הנהלת מדינת ישראל — למרות כל התעמולה שלה — אינה רוצה בנו. אני רוצה לספר סיפור קצר, קצת התנצלות אולי, אבל בכל זאת כדי שתבינו. לפני ארבע שנים באתי עם משפחתי לישראל לקיץ, ורציתי מאד להשתקע, והתחלתי לחפש מקום. באמריקה, ב"ה, אין לי קשיים להתפרנס — או ברבנות או בחינוך. כאן הלכתי חדישים ממשרד למשרד, ולפעמים חיכיתי ממש שעות, לאדם אחד. בסוף הקיץ נמסר לי ממשרד הדתות שיש להם משהו בשבילי — להיות הרב בעיר הפיתוח ערד. חזרתי לאשתי וסיפרתי לה. אם כי אמרה שלא חלמה בדיוק על ערד — הסכימה, אלא ששאלה על המשכורת... כשנכנסתי ושאלתי את האדם האחראי מה בנוגע למשכורת, הוא אמר לי לסמוך עליו, שהוא כבר יסדר את זה. דירה אנחנו ניתן לך, הוא הסביר, אוכל — אף אחד בישראל לא מת מרעב... אז הייתי קצת יותר נאיבי מאשר היום והלכתי לכותל להתפלל תפילה מיוחדת, הודיה לאל יתברך, שהרי מתקיים חלומי, להיות רב בישראל. בחזרי מהכותל, אני נפגש עם עוד רב מאמריקה, ר' קלמן שמו, וכששואלים אחד את השני על התכנית להבא, הוא מספר לי שישתקע בארץ. אני שואל אותו באיזה מקצוע הוא עונה — כמובן, ברבנות. באיזה מקום? — ערד!.. אני חוזר לרב שהציע לי את ערד, ומבקש ממנו לתת לי חוזה. לזה הוא עונה לי: — מה פתאום חוזה, אמרתי לך לסמוך עלי. וכשאני מתפרץ ואומר לו שפגשתי את הרב קלמן ברחוב, ומה הוא סיפר לי — הוא לא התבייש אף לרגע אחד. הוא רק הודה שאין להם תקציב במשרד לרב בערד — לא בשבילו ולא בשבילי, אלא שהוא בטוח, שכאשר אודיע לקהילתי שאני עומד לעזוב —

במסכת סנהדרין (צ"ז), יש מחלוקת בין רבי אליעזר ורבי יהושע, אם צריכים תשובה לפני הגאולה, ורבי אליעזר סבור „דין לאבל שיעמוד באבלו“. אנחנו כולנו אבלים אחרי השואה. מתוך אבלותנו, יש לנו זכות לדרוש מהקב"ה כעת את הגאולה. דבר נוסף, ששמעתי בשם ד"ר אלדד. אם אנחנו אומרים: „מפני חטאינו גלינו מארצנו“, אנחנו גם צריכים לומר: „מפני חטאינו חזרנו לארצנו“. ז"א, שדווקא היהודים שהיו תמיד נחשבים כחוטאים — הם-הם רובם של היהודים שבנו את הארץ...

בנוגע לגאולה, אדם צריך להיות עוור לגמרי, כדי לא לראות את הקשר ההיסטורי בין השואה והגאולה. ברור לי, שעצם קיומה של מדינת ישראל היא גאולה; אולי לא הגאולה המשיחית, אבל בודאי גאולה כמו שכתוב במסכת „פסחים“ (קי"ז): „נביאים שביניהן (יוצאי מצרים) תקנו להן לישראל שיהיו אומרים אותו (את ההלל), על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן. ולכשנגאלין — אומרים אותו על גאולתן. אמר מייקל ווישוגראד, שאנו צריכים נביאים, כדי להגיד לנו איך לפרש את ההיסטוריה; לא נראים לי דבריו. בפורים כתוב: „כתבוני לדור-רות“ — וכמעט בעל כרחם של חכמים, הכניסו את מגילת אסתר לתוך ספרי התנ"ך. חנוכה — כיום הלל והודיה — החל דווקא מבלי נביא, שיאמר לעם: כעת תאמרו הלל. התשובה לשאלה אם אומרים הלל, או לא אומרים הלל, משמשת כמפתח להשקפת העולם של היהודי, מראה לנו כיצד הוא מביט על ההיסטוריה של „אהיה אשר אהיה“ — אפילו בלי נביא, כמו שעשינו בחנוכה ובפורים. עלינו לעשות את יום העצמאות ויום ירושלים, לימי שמחה ויהודיה. והייתי עונה לסאטמר, לחב"ד, לחברון — שלאחר 120 שנה כשאעמוד לפני כסא הכבוד בעזרת ה' יתברך, הייתי רוצה להיות גידון כחוטא ששיבחתי יותר מדי, ולא בגלל ששיבחתי פחות מדי. רציתי לציין, כתשובה לידידיה: אני מאמין בגאולה, אבל התשובה לשאלה, אם עומדים בתוך הגאולה השלמה ובאמצעותו של התהליך המשיחי

למאי נפקא מינה? אני בוחן שתי תשובות אפשריות: האחת — צדקת טענת „גוש אמונים“, הם הוכיחו לעולם כולו, שיש לנו זכות בשומרון ויהודה; אבל הרב ספירו מודה, שהוא מסתייג מכך שהם מבססים את ההתנחלות על יסוד ה-משיחיות. אבל אם כך — הרי ביטל את כל משמעותה המעשית של שיטת „אתחלתא דגאור-לה“ לגבי בעיית ההתנחלות! אני מצהיר, בלי שום היסוס, שיש לנו זכות מלאה על שומרון ויהודה; גם לי יש ספקות לגבי הקו הפוליטי של גוש אמונים (למרות הערצתי אותם אישית), ובכל זאת, אינני יכול לקבל על עצמי את השיטה הזו, של אתחלתא דגאולה. נמצא שלגבי ההתנחלות — אין לדיון האידאולוגי שום ערך ממשי. השלכה שניה הנובעת אולי מגישתו של הרב ספירו — שכל יהודי צריך לעלות לארץ ישראל. לפי עניות דעתי: מצוות העליה קיימת כבר יותר משלושת אלפים שנה. גם מבין אלה שאינם יודעים בבירור אם זו „אתחלתא דגאולה“, או „ראשית צמיחת גאולתנו“, ישנם עולים. ולא זו אף זו: יש כאלה, שמכריזים בקולי קולות שתקופתנו היא ראשית צמיחת גאולתנו, ועדיין יושבים באמריקה. ואם אמנם יש איזה דחף נפשי לעלייה כתוצאה משיטה זו, הרי זה בתחום הפסיכולוגיה, ולא במישור האידאולוגי של אמונות ודעות.

דווקא המסקנות שהסיק הרב גרינברג, מגלות לנו את הסכנות, אם מותר לי להשתמש בפרפרזה של אפלטון: אני אוהב את יצחק — אבל אני אוהב את האמת יותר. יש לנו דעות חלוקות בשני נושאים: השואה והמשיחיות. אף אני אציע כמה השגות קלות

וקצרות, ואח"כ אנסה לסכם את כל זה בדברי הביקורת שלי כלפי עמדתו.

הדבר הראשון הוא, שלפי דבריו כל פרשת רבן יוחנן בן זכאי ביבנה, משמשת תקדים למהפכה שהוא — כלומר, הרב גרינברג — מבקש לחולל בכל חיינו הדתיים, שהם כל כך דלים ומסכנים היום. ודאי ודאי שאין מי שרוצה לקפח את זכותו ההיסטורית של ר' יוחנן בן זכאי וכל התרומות הנשגבות שלו לקיום האומה בימים החשוכים והטרגיים ההם, ימי משבר לאומי. אבל אם אנחנו מפריזים מעל המידה, אנחנו מסלפים את ההיסטוריה. האמנם החליף הוא את בית המקדש בבית מדרש? בית המקדש חרב, ולפיכך, — ורק, „הודות“ לחורבן המרכז הרוחני הזה — בנה בית מדרש. הוא לא חידש איוו מהפכה. הוא לא היה אידיאולוג שאמר: הקרבנות אינם עונים על הצורך הדתי של ימינו ולפיכך הבה נקים מוסד חדש אשר שמו בית מדרש. ר' יוחנן בן זכאי ראה רק חורבן לפניו, והיו לו רק שתי אופציות — או להילחם עד מוות, איזה מין התאבדות כללית בגלל הטרגדיה האיומה או לחדש משהו ביבנה. הוא בחר ביבנה. הוא לא חידש את ענין התפילה, כל בר-בירב יודע, שהתפילה היתה מאז ומעולם פנומן דתי-אנוני-ברסלי. הרבה צמח וגדל בימים ההם, והוא נתן לזה דחף היסטורי. אני כמעט בטוח שהוא האמין שהחורבן אינו דבר קיים לנצח. הוא ודאי חשב שזה דבר ארעי — הלוא לימד הלכות קרבנות! רק אלה שחשבו שהחורבן הוא חורבן-עולם, נצחי, איבדו את התקוה לשוב לארץ הזאת.

אם כן, התקדים הזה הוא לא בדיוק תקדים למהפכה, למפנה, לתכנית שהרב גרינברג מציע לפנינו. ואם אנחנו מוציאים מפעולת רבי יוחנן בן זכאי יותר ממה שנמצא בה באמת — זו לא היסטוריה, זו היסטריה.

כמה מחברי, יש להם תרעומות על „מפני חטאינו“. הרב ספירו פוסק, ששוב לא ישמע כל ענין „מפני חטאינו“. רק הערה קצרה: „מפני חטאינו“ הוא חלק מהתפילות שלנו, הוא מורשת הנביאים ועיקר ההיסטוריוסופיה שלהם. והנה גם אני מסתייג לגמרי מפירוש ברוטאלי זה שאומר, שהשואה היא תוצאה של „מפני חטאי“

נו“. זה דבר מכוער. אני לא יכול, בשום אופן, להצדיק את הדין על ששת מיליוני האומללים. אלא מאי? אל לנו לדבר כל-כך בקלות על כל הענין הזה של „ומפני חטאינו“. ישנה טעות מתודולוגית ביסוד כל שיחנו בנידון זה. אנו מפלפלים כתיאולוגים, כפילוסופים, שעה „ומפני חטאינו“ אינו מכוון להיות הסבר הרע, או נימוק תיאולוגי-מטפיוי לחורבן. הוא לא פרק בפילו-סופיה; הקטע הוא מסוג אחר לגמרי. אנחנו מתחילים, „אתה בחרתנו“ — ונשאלת השאלה: מה הן ההשלכות של רעיון זה של „אתה בחרתנו“? והתשובה היא מה שאמר עמוס: „רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם“. הוי אומר: „מפני חטאינו“ היא קריאה רוחנית, לא הסבר והנמקה מטפיוזים. היה חורבן — אז עלינו לשוב בתשובה שלמה. זה לא ענין של תיאולוגיה ולא ענין של פילוסופיה, רק דחף לתשובה.

ידידי הרב יצחק הזכיר לנו בחוש ההומור הידוע שלו, שאל לנו להשלות את עצמנו שאנחנו היחידים בעולם, שבלעדינו אי אפשר להשיג את הנהיג את עולמו. אל לנו לחשוב, שאנחנו במרכז העולם, שאנחנו כאילו תפסנו את האלוקים בפאותיו. אנחנו חייבים להודות ליצחק שהעמי-דנו על טעות האנתרופוצנטריות, אבל מאידך יש לנו מסורת די מכובדת על מרכזיותו של האדם בעולם, ומרכזיותו של עם ישראל במין האנושי; מסורת שאומרת לנו שאין מלך בלי עם, שהקדוש-ברוך הוא מתאוה לתפילתם של צדיקים, ושאנחנו חייבים להאמין שבשבילנו נברא העולם. למרות כל המדע וכל החידושים והתגליות המתוחכמים שלנו בפילוסופיה וב-אסטרונומיה — והרמב"ם אמנם קדם לנו בשלילת האנתרופוצנטריות, אנחנו צריכים להתחשב גם במסורת זו, שכוללת בתוכה שלל של ערכים מוסריים-פסיכולוגיים נשגבים.

אולי ניתן לומר להיפך, שמסורת זו היא היסוד, והיא הפירוש של הברית. הברית מחייבת כל אחד מאתנו להאמין, שאם אין יהודים בעולם — אז אין עדים לאלוקים בעולם, ואין מקום לו בעולם, כביכול. לנו, שוכני בתי חומר, יש האחריות לשלטון האלוקים.

עכשיו לענין נוסף, וכאן אני מבקר גם את הרב ריסקין. כנראה שיש לנו נטיה להעלות לדרגה הכי גבוהה בערכים ההיסטוריים שלנו, את הדמות של שריר-השואה, שמתקומם נגד הבורא — באיוו חוצפא כלפי שמיא, שמתווכח עם קונו עד כדי הרמת היד והנפת האגרוף כלפי האלוקים. דמות זאת היא דמות אוטנטית, ואם תרצו — תוכלו למצוא דוגמתה בהרבה צורות, לובש צורה ופושט צורה, למן הסניגוריה של אברהם על אנשי סדום, עד לאגדות החסידים ועד סיפוריהם של אלי ויזל ואחרים.

אולם, אם כי ענין זה של טענות כלפי האלו-קים, יש לנו מסורת ארוכה — אל לנו לשכוח, שיש עוד מין גבורה שנתגלתה בשואה, גבורה שאסור לזלזל גם בה. היהודי שידע שאינו יכול להתקומם נגד האויב, וידע שהוא נידון למוות — ובדרך לגרדום או לתאי הגז, התגבר על פחדו ושאל שאלת חכם: איזו ברכה מברכים על קידוש השם? — גם הוא גיבור, והגבורה האוטנטית הזאת התבטאה ברסון על-אנושי ובקבלת יסו-רים באהבה. אנחנו כמעט ששכחנו את היהודים האלה, כאילו הפקרנו אותם. לבשחנו, עד למשפט אייכמן היתה לנו הנטיה הזאת, נטיה שהיא מתחת לכל בקורת — ללעוג, לשפוך בוז על יהודים אלה — למה לא התקוממו?

עד היום לא יצאנו ידי חובתנו בגאולת הדמות היקרה והאצילה הזאת. כבר הגיעה השעה שנכיר בערכם של אנשים אלה, שהראו סימני קדושה וגבורה גם יחד. אינני רוצה לשלול או לקפח זכותם ההיסטורית של אנשי הטיפוס הרא-שון שתאירתי, אבל באתי רק להעיר שיש גיבור מסוג אחר, שכדאי וראוי לכבד ולהנציח לעולמי-עדי.

בענין המשיחיות, אני רוצה להעלות כמה נקודות. נאמר כאן היום, — שמה שקרה לנו — תחית העם, התקומה, שיבת ציון, לא נופל בערכו מציאת מצרים. אני לא מוכן לעשות השוואות כאלה. תמה אני על היסטוריון כידידי הרב יצחק, שאינו מכיר שבמשך הזמן נוצר כאילו מעצמו מיתוס (לא מיתולוגיה חס ושלום); עצם העוב-דות ההיסטוריות הופכות להיות כמין מאורע חריג, נעלה ונשגב, איזה דבר טרנסצנדנטלי. הרבה סופרים ותיאולוגים בני זמננו עושים שגי-

אה המורה ויסודית כשאומרים „עלינו ליצור מיתוס חדש“. אי אפשר ליצור מיתוס. מיתוס נוצר מעצמו — אם הוא מוצא הד בלבותיהם ובתודעתם של אנשים. לעשות בן-לילה ממדינת ישראל עוד „יציאת מצרים“, ולהגיד בפה מלא שתקומת המדינה לא נופלת בערכה מציאת מצ-רים — אין זה כי אם הערמה ספרותית ומלא-כותית — ולא עוד אלא שיש בוה סכנה של מיתולווציה.

בענין הרב קוק, כבר אמר צבי ירון, שאין שום קשר בין משיחיות להיתר מכירת הקרקעות ב-שמיטה. דבר זה היה לפני כן, ואין בוה שום ענין למשיחיות. אני לא יכול לקבל מה שנאמר כאן, שהרב קוק לא עבר דרך החוויה הזאת, של הת-בוננות והסתכלות בעולם החמרי, וכל הסיכויים להתפתחות האדם בעולם החמרי. אדרבה, אחת התרומות הכי-חשובות של הרב, היתה דווקא בוה שהוא ראה את היסוד הרוחני הכרוך בעולם של החומר; הוא ראה בכל — ואפילו בחול — את הקודש.

אני מניח, שמי שאמר שר' יואליש מסאטמר הוא הסיטרא-אחרא, נכשל בפליטת פה. (במאמר שכתבתי ב„סראדישן“ על השיטה שלו, כיניתי בשם: „דימונולוגיה חדשה של ההיסטוריה ה-יהודית“.) אבל אם כבר באנו להראות באצבע על איזו חברה של שדים, יש לי הרבה מועמדים אחרים, שכבוד זה מגיע להם יותר. לאו דוקא מצד ימין, אלא גם מצד שמאל. אם עד לידי „סיטרא אחרא“, מה על היהודים המתבוללים שהם גם שונאי ציון וגם שונאי יהודים?

שוב אני רוצה לבדוק את ההשלכות של הויכוח שלנו. הגד הוגד לנו, שמצד אחד השואה היא המפנה בהיסטוריה היהודית, ומאידך יש לנו הדחף המשיחי הזה. אבל מה הן המסקנות? הרב גרינברג הציע כמה מהן: אחת היתה, שאנחנו צריכים להתחבר יותר אל החילוניים שלנו. שנית — זכויות האשה, ועוד כהנה וכהנה. הדבר האחד ששלל, היתה ההתנחלות — דווקא התוצאה היותר-מציאותית והיותר-מוהירה מה-משיחיות של ימינו.

אלא מה כן? ההתקרבות אל החילוניים, זכויות האשה, וכמה דברים אחרים. רבוננו-של-עולם, לזה צריכים שואה?? ואילו לא השואה — לא